Jag heter Walter Frankenstein.
Jag överlevde Förintelsen.
Här berättar jag min historia.

Walters berättelse

Del 1 · Min uppväxt 1924-1936

Berättelsen är en bearbetning av flera intervjuer med Walter Frankenstein.
Walter Frankenstein har läst och godkänt framställningen av berättelsen.

ETERNAL ECHOES

Teach and Learn About the Holocaust

Medfinansierat av
EU-programmet
Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Min uppväxt 1924–1936

Min familj

Jag kommer från en småstad som heter Flatow. När jag växte upp låg staden i nordöstra Tyskland i det som kallades Västpreussen. Efter andra världskriget kom hela provinsen att höra till Polen.

Min pappa hette Max Frankenstein. Hans svärföräldrar drev en lanthandel och ett värdshus i Flatow. Pappa och hans dåvarande fru tog sedan över företaget. 1910 fick de sonen Manfred. Några år senare, 1914, fick de tvillingar. En av pojkarna dog, men Martin, som den andra sonen fick heta, överlevde. En tid senare dog mamman i blodförgiftning efter att ha öppnat en konservburk och skurit sig på plåten.

Pappa träffade Martha, min mamma, 1923. Hon bodde då hos sina föräldrar i Braunsberg. När de gifte sig flyttade hon till Flatow och ett år senare, 30 juni 1924, föddes jag.

När jag var fyra år dog pappa av lunginflammation och hjärtsvikt. Mamma fortsatte att driva företaget och farbror Selmar Frankenstein, som var läkare i Berlin, blev min förmyndare.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Bilden på pappa togs under första världskriget. Bilden på mamma är från 1920-talet. På mittenbilden syns jag och mina bröder. Fotot togs 1927 då jag var tre år. Till vänster står Manfred och till höger Martin.

© Privat. Reproduktion: SKMA

När jag fyllde sju år hade vi stort kalas på gården vid vårt hus i Flatow. Många år senare blev jag kontaktad av en av flickorna på bilden. Av en slump hade en av hennes väninnor sett en film där jag medverkade. På så sätt fick jag kontakt med en av mina barndomsvänner, och hon kom sedan på mitt 90-årskalas.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

©Kartdata ©2017 GeoBasis-DE/BKG (©2009),Google

Kartan visar Flatow, där jag växte upp. Då låg staden i nordöstra Tyskland. Efter kriget kom staden att höra till Polen. Den fick då namnet Złotów.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Jag och mina bröder. Fotot togs 1934, dagen innan Martin emigrerade till det brittiska mandatet Palestina. Tre år senare bosatte sig även Manfred där. Han studerade först i Königsberg i den tyska provinsen Ostpreussen (Kaliningrad på ryska) och blev tandläkare. För att avlägga sin examen måste han avsäga sig sitt tyska medborgarskap. En vecka senare fick Manfred besked om att han måste lämna Tyskland eftersom han var statslös. Han och hans fru emigrerade då till Palestina.

Hotet mot judarna växer

I skolan hade jag både judiska och kristna vänner. Flatow var en liten stad med 7 000 invånare, och vi barn var ganska fria. Vi lekte ofta vid sjön och i skogen.

När Hitler kom till makten i januari 1933 förändrades mycket. Människor slutade handla i butiker som ägdes av judar. De kristna barnen ville inte längre umgås med oss. I klassrummet placerades jag bredvid en annan judisk pojke. På rasten var vi ensamma. Ingen ville eller vågade visa att de umgicks med judar.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Detta är vår lanthandel i Flatow och lägenheten där vi bodde. Fotot är från 1930-talet.

Vår lägenhet låg på övervåningen i samma byggnad som lanthandeln. Den första april 1933 stod jag vid fönstret och såg hur nazister i uniformer ställde sig utanför de judiska butikerna för att hindra människor att gå in. Plötsligt drog en man sitt vapen och sköt rakt in i huset. Ingen träffades, men jag tänkte för mig själv: ”Gud, om den mannen inte faller ner och dör kommer jag inte att tro på dig längre.” Men ingenting hände. I det ögonblicket blev jag ateist. Jag var nio år då jag slutade att tro. Tyvärr har det varit så sedan dess.

Vår lilla familj brukade umgås med en kristen familj. Mannen utbildade poliser i självförsvar. För att andra inte skulle se att han besökte oss gick han alltid in bakvägen. Till min mamma sa han: ”Jag ska utbilda din son i jujutsu så att han aldrig mer behöver vara rädd.” Det tog lång tid, ett och ett halvt år. Innan han visade mig olika slag och grepp ägnade han flera månader åt att lära mig självbehärskning. Jag blev allt mer självsäker och orädd. Senare när jag utsattes för olika situationer märkte jag vilken nytta jag hade av det. Min självsäkerhet gjorde att andra drog sig undan och inte vågade attackera mig.

Jag började skolan när jag var sex år. Våren 1936 meddelade plötsligt rektorn att jag inte fick fortsätta min utbildning. Alla judar måste lämna den tyska folkskolan. Min farbror ordnade så att jag skulle få gå i en judisk skola. Den låg på Rykestraße i Berlin. Under tiden jag gick där bodde jag på det närliggande Auerbach-barnhemmet.

© 2017, 2019 författaren samt Svenska kommittén mot antisemitism

Text och omslagsfoto: Ewa Wymark

Grafisk form: Cecilia Undemark Péterfy

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Jag heter Walter Frankenstein.
Jag överlevde Förintelsen.
Här berättar jag min historia.

Walters berättelse

Del 2 · Livet förändras 1936-1939

Berättelsen är en bearbetning av flera intervjuer med Walter Frankenstein.
Walter Frankenstein har läst och godkänt framställningen av berättelsen.

ETERNAL ECHOES

Teach and Learn About the Holocaust

Medfinansierat av
EU-programmet
Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Livet förändras 1936–1939

Livet på barnhemmet

© Privat. Reproduktion: SKMA

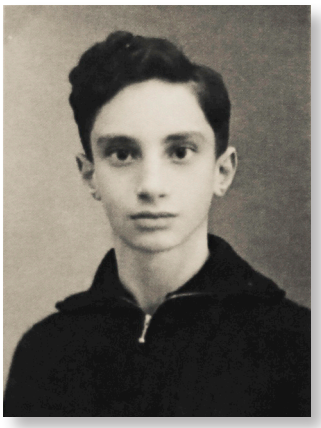

På bilden är jag 13 år. Fotot togs cirka ett år efter att jag kommit till Berlin.

Den 27 juli 1936 kom jag till Auerbach-barnhemmet i Berlin. Så långt hemifrån hade jag aldrig varit tidigare. Jag var 12 år och van att ha mamma i närheten. Nu fanns hon i Flatow 320 kilometer bort. På natten låg jag i min säng och grät tyst. Runt omkring sov 14 andra barn. De var vana vid livet på hemmet, och det skulle jag också bli snart.

Den första morgonen kom de andra pojkarna fram till mig. De ställde fråga på fråga: ”Kan du spela fotboll?” ”Kan du boxas?” Det räckte med att jag svarade ”ja” för att jag skulle bli antagen i deras gäng. Med tiden blev vi som bröder. Vi ägnade mycket av vår fritid till att spela fotboll och handboll.

En av mina morbröder var intresserad av friidrott och köpte biljetter till OS samma år. För att jag skulle glömma min hemlängtan bjöd han med mig.

Jag minns det som om det var igår när Jesse Owens sprang 100 meter och vann. I längdhopp hoppade han 8,06. Det var första gången som någon hade hoppat över åtta meter! Totalt tog han fyra guldmedaljer.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Vi ägnade mycket tid åt sport på barnhemmet. Jag är den långe killen i bakre ledet, tredje till höger från läraren.

Den judiska skolan låg nära barnhemmet. Intill fanns också synagogan dit vi gick varje fredagskväll och lördag, för att fira sabbat.

Jag trivdes på skolan. Maten var god och studierna intressanta. På kvällarna ordnade man extra kurser i teater, astronomi och matematik. En gång i veckan var det musikkväll.

På barnhemmet var vi pojkar indelade i grupper för olika åldrar: 6–10 år, 10–13 år och 13–18 år. För varje grupp fanns en vårdare. Personalen på skolan och barnhemmet var omsorgsfull, jag kunde gå till de vuxna och få både råd och tröst.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Jag och mina vänner på barnhemmet spelade ofta schack.

På söndagarna åkte jag till farbror Selmar och faster Ottilie. Selmar var gammal militär.

Allt skulle ske exakt efter klockan. Först åt vi smörgås och drack te, sedan gick vi till zoologiska trädgården. Vid ett åt vi middag. Fastän jag var 13 år måste jag vila på eftermiddagen enligt schemat min farbror gjort. Han och hans fru hade inrett ett litet rum i japansk stil en halvtrappa upp i huset. Dit var jag hänvisad att sova en timme medan de andra gick ut i trädgården och hade det trevligt.

Klockan fyra väcktes jag och fick kaffe och kaka. Sedan tog vi en kort promenad. På kvällen var det dags för avsked. Innan vi sa adjö fick jag en chokladkaka och pengar till tunnelbanan.

De barn som inte hade möjlighet att besöka sina släktingar fick stanna på barnhemmet hela dagen. På kvällen samlades vi och lade ihop den frukt och choklad som vi fått med oss. Bit för bit fördelade vi allt på servetter i högar på kuddarna. Det var viktigt att alla fick lika mycket.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Jag är 14 år på bilden. Jag hoppade 1.80 meter. Det var det bästa resultatet för min åldersgrupp i Tyskland, men eftersom jag var jude fick jag inte tävla.

Så länge mamma bodde kvar i Flatow åkte jag hem på loven. Däremellan ville mamma att jag skulle höra av mig. Hon gav mig vykort. På dem hade hon skrivit adressen och texten: ”Jag mår bra.” Det var meningen att jag skulle skriva under med ”Walter” och posta ett kort en gång i veckan.

Vi hade så fullt upp att jag glömde att skriva. Den enda gången jag skrev var när jag spelat fotboll och råkat skjuta sönder ett fönster. Då skrev jag: ”Mamma, pengarna räcker inte.”

I oktober 1938 tvingade nazisterna min mamma att stänga lanthandeln och lämna huset. För en kort tid bodde hon i Braunsberg och tog hand om sin gamla mor. När mormor dog flyttade mamma till Berlin. Då träffades vi varje helg. Sedan flyttade hon och faster Flora Hirschfeld till en annan adress. För att komma dit måste jag ta tunnelbanan.

Novemberpogromen 1938

© Privat. Reproduktion: SKMA

Synagogan vid Auerbach.

Vi levde ett ganska välordnat liv och var inte särskilt medvetna om förföljelserna av judar förrän natten mellan den 9: e och 10:e november 1938 när Novemberpogromen inträffade, eller Kristallnatten som den också kom att kallas.

Rektorn, Jonas Plaut, hade förvarnats av poliser på en station i närheten och gömt sig. Många andra män arresterades den natten och fördes bort. Jonas fru, Selma Plaut, valde att lämna över nycklarna till läraren Ilse Löwenstern. Ilse var tjugosju år då hon plötsligt fick ta över ansvaret.

Barnhemmet hade inte attackerats och några judiska familjer sökte skydd hos oss eftersom deras lägenheter och affärer hade blivit förstörda. Skyltfönstren var krossade och sakerna stulna. På natten kom även några judar som blivit misshandlade.

Då vi fick höra om det som hänt gick jag och några andra killar upp på taket. Därifrån kunde vi se lågorna från flera synagogor som satts i brand.

När en grupp nazister kom försökte vi övertyga dem om att det skulle vara farligt att tända eld på byggnaden eftersom det fanns fullt med små barn i huset. Elden kunde också sprida sig till andra hus runt omkring.

Synagogan som låg intill var för allmänheten, men vi hade ett bönerum på barnhemmet. Där fanns en gaslampa som alltid var tänd framför Torah-skåpet med de heliga skrifterna. Nazisterna släckte lågan men lämnade gasen på. Snart började det lukta och vi sprang in för att öppna alla fönster. Om någon hade tänt eld i närheten skulle huset ha exploderat och vi alla blivit illa skadade.

Efter pogromen fortsatte vi att leva ett ganska skyddat liv ännu en tid. Bredvid barnhemmet fanns en tysk folkskola. Trots det som hänt förändrades ingenting i vårt förhållande till barnen där. Vi kunde gå förbi utan att bli trakasserade eller slagna.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Krigsutbrottet

1938 gick jag ut skolan och blev lärling. Under två år lärde jag mig muraryrket, samtidigt som jag bodde kvar på barnhemmet.

Samma dag som kriget bröt ut, den 1 september 1939, var jag på väg från Auerbach-barnhemmet till östra Berlin där jag fick min utbildning. Det var vid åttatiden på morgonen, och plötsligt ljöd det första flyglarmet. Polskt flyg försökte nå Berlin, men alla plan sköts ner.

Den första tiden märkte vi inte så mycket av kriget. Men det kom nya lagar som gällde oss judar. När man skulle mönstra blev man först undersökt och fick svara på frågor. Sedan fick man ett betyg, A, B, C eller D, och ett intyg som talade om i vilken form man var och vilken tjänst man skulle passa för. I mitt dokument stod det i stället: ”Utesluten från militärtjänst på grund av judisk härkomst”.

”Utesluten från militärtjänst på grund av judisk härkomst.”

© 2017, 2019 författaren samt Svenska kommittén mot antisemitism

Text och omslagsfoto: Ewa Wymark

Grafisk form: Cecilia Undemark Péterfy

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Jag heter Walter Frankenstein.
Jag överlevde Förintelsen.
Här berättar jag min historia.

Walters berättelse

Del 3 · Fast i Tyskland 1940–1943

Berättelsen är en bearbetning av flera intervjuer med Walter Frankenstein.
Walter Frankenstein har läst och godkänt framställningen av berättelsen.

ETERNAL ECHOES

Teach and Learn About the Holocaust

Medfinansierat av
EU-programmet
Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Fast i Tyskland 1940–1943

Kärlek och motstånd

1941 stängde nazisterna ner en anstalt för dövstumma judiska barn i Berlin. På hösten kom några av barnen till oss på Auerbach-barnhemmet. I deras sällskap fanns en ung kvinna, Leonie Rosner, som var vårdare och lärarpraktikant. Leonie skulle snart fylla tjugo år och jag sjutton.

Jag satt på en bänk på gården med två vänner när Leonie gick förbi. När jag fick syn på henne sa jag övertygande till de andra: ”Det måste bli hon, eller ingen alls.” Och så blev det.

Leonie på en badstrand 1937.

På bilden är jag 17 år.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Som judar måste vi bära en gul davidsstjärna på kläderna. Men jag övertalade Leonie om att vi skulle ta av den. Det fanns också en lag att alla judiska män måste använda ”Israel” som mellannamn, och kvinnorna ”Sara”. Om någon hade stoppat oss och begärt att få se våra id-handlingar hade det varit kört. Där stod det: Walter, Israel, Frankenstein, och Leonie, Sara, Rosner.

Vi var fräcka och modiga. För att visa vårt motstånd tog vi av oss stjärnorna och gick till platser där bara ”arier” var välkomna. Vi gick på bio, teater, opera och konserter. Vi satte oss på bänkarna där det stod ”Förbjudet för judar”.

En gång var vi på en nöjespark. Det fanns ett ställe där man skulle skjuta prick på vaser. Vid träff fick man blomman som var i vasen. Jag frågade Leonie vilken blomma hon ville ha. Leonie pekade och jag sköt. Sedan tog jag nästa vas, och nästa. Vi skrattade och hade roligt. När vi hade fått ihop fyra, fem blommor märkte vi plötsligt att folk hade börjat samlas runt omkring oss för att se på. Bland dem fanns flera soldater som hade permission.

En sergeant tittade nyfiket på mig och frågade: ”Varför är inte du soldat?” Jag svarade kvickt: ”Det är lungorna, jag har tuberkulos och kan inte göra militärtjänst, tyvärr.” Då sa han: ”På det viset. Du skulle ha passat bra som prickskytt.” Jag tackade för komplimangen och sa undvikande: ”Jag tjänar fädernas land på andra sätt.” Sedan försvann vi snabbt därifrån.

Eftersom vi var minderåriga måste Leonie och jag be om tillstånd för att få gifta oss. Våra förmyndare skrev på intygen.

Den 20 februari 1942 gifte vi oss borgerligt. Min mamma Martha, svärmor Beate Rosner, svärfar Theodor Kranz och farbror Selmar och faster Ottilie Frankenstein kom för att fira. Vi hade det väldigt trevligt. Det var svåra tider men på något sätt hade de lyckats baka en kaka och bryggt surrogatkaffe på havre.

Mötet med Eichmann

Den judiska byggnadsskolan där jag gick stängdes på order av nazisterna 1941. Jag och två lärare anställdes då av den judiska församlingen som murare för att reparera det judiska ålderdomshemmet, barnhemmen, och andra hus som församlingen förvaltade.

I början av 1942 kom en order från Gestapo: alla hantverkare måste nu arbeta för dem. Elektriker, rörmokare, snickare och murare togs till ett hus som tillhört frimurarna. Det skulle repareras och inredas för den nazistiska eliten. Jag arbetade där varje dag. Hela tiden stod det en SS-man med k-pist bakom mig.

En gång skulle jag laga putsen i ett av rummen. När jag kom in satt det fyra män vid bordet. En av männen tittade upp på mig och sa: ”Du är jude. Sätter du så mycket som en fläck på mattan hamnar du i Auschwitz i morgon.” När jag gick därifrån vände jag mig om och läste namnet vid dörren: ”Eichmann.” Då visste jag inte vem han var, men det var alltså Adolf Eichmann, SS-officeren som teoretiskt är ansvarig för deportationerna och förintelsen av Europas judar.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

© Privat. Reproduktion: SKMA

På bilden syns byggnadsarbetsgruppen som jag ingick i och som arbetade för judiska församlingen i Berlin.

Vi går under jorden

Leonie och jag hyrde ett rum hos en judisk familj i närheten av Auerbach-barnhemmet. Efter hand tvingades vi lämna ifrån oss våra värdesaker och tillgångar.

Den 20 januari 1943 föddes vår första son. Vi ville kalla honom Peter men måste ge honom ett judiskt namn, Uri. Någon månad senare fick vi order om att flytta till ett kvarter där det bara bodde judar. Nu tvingades vi också att ta på oss den gula davidstjärnan. De hade total kontroll över oss.

När Uri var sex veckor hämtades han och Leonie av SS-män. De placerades på ett lastbilsflak. Vid den tiden, 1943, visste människor vart judarna fördes och vad som hände med dem. ”Stackars barn”, sa en kvinna. En annan sa: ”Äntligen blir vi av med dem.”

Några av kvinnorna på lastbilen visade intyg som deras män fått där det stod att männen behövdes som arbetskraft. Därefter släpptes de fria. Jag arbetade med reparationsarbeten åt olika SS-myndigheter och hade också ett sådant dokument. Men Leonie hade lämnat det hemma. En judisk man ropade upp namnen på kvinnor vars män arbetade för tyskarna. Eftersom han inte nämnde Leonies namn gick hon fram till honom: ”Hur blir det med mig?” Han svarade: ”Fråga inte så dumt.” Hon förstod att det var en chans för henne att smita och gick därifrån.

Under tiden hade jag hunnit hem och fann att dörren var förseglad och Leonie och Uri borta. När jag fick höra vad som hänt köpte jag bröd och annat ätbart och skyndade mig till uppsamlingsplatsen. ”Jag vill träffa min fru”, sa jag. Ordningsmannen tittade på mig och svarade att hon hade gått hem.

När Leonie och jag möttes vid lägenheten omfamnade vi varandra. Vi förstod att från och med nu måste vi alltid vara på vår vakt.

I mars månad samma år hämtades min mamma Martha för deportation till Auschwitz-Birkenau. Jag sprang till tågstationen för att leta efter henne. Det var tusentals människor där och beväpnade vakter runt omkring. Det fanns inget jag kunde göra.

Arbetarna hämtades på sina arbetsplatser. Deras familjer togs på natten. På morgonen när jag gick till Gestapo kom en förman fram: ”Vad gör du här?” frågade han. De andra hade blivit hämtade när jag inte var där, men det visste inte jag. ”Vänta här. Jag ska se vad vi ska göra med dig.” När han försvann in i huset gick jag snabbt därifrån.

”Arbetarna hämtades på sina arbetsplatser. Deras familjer togs på natten.”

Vi hade turen på vår sida. Leonie och jag hade just flyttat och arbetsledaren hade inte vår nya adress. När jag kom hem sa jag till Leonie: ”Nu är det dags.” Vi hade ju kommit överens om att ingen skulle få deportera oss.

Vi packade det vi behövde: tygblöjor, mat och kläder. Sedan ordnade vi en biljett för Leonie så att hon kunde åka till Leipzig där hennes mamma Beate bodde. Leonie och Uri skulle vara säkrare där än i Berlin eftersom styvfadern inte var jude.

När vi bestämde oss för att gå under jorden brände vi korten som var stämplade med ”J” för ”jude” och tog av oss davidsstjärnorna. För att dölja vår identitet började vi även kalla vår son Peter och Leonie uppgav Gerhard som sitt efternamn. För att inte väcka uppmärksamhet bestämde jag mig för att kalla mig Kranz, efter min svärfar, och ibland Frank.

© 2017, 2019 författaren samt Svenska kommittén mot antisemitism

Text och omslagsfoto: Ewa Wymark

Grafisk form: Cecilia Undemark Péterfy

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Jag heter Walter Frankenstein.
Jag överlevde Förintelsen.
Här berättar jag min historia.

Walters berättelse

Del 4 · Från gömställe till gömställe 1943–1945

Berättelsen är en bearbetning av flera intervjuer med Walter Frankenstein.
Walter Frankenstein har läst och godkänt framställningen av berättelsen.

ETERNAL ECHOES

Teach and Learn About the Holocaust

Medfinansierat av
EU-programmet
Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Från gömställe till gömställe 1943–1945

Utan legitimation

På tåget mot Leipzig delade Leonie kupé med flera andra kvinnor. Vid ett tillfälle öppnades dörren och en man från Gestapo steg in. Han begärde att få se på legitimationen. En efter en visade de andra sina id-handlingar. En kvinna drog fram ett kort med ransoneringskuponger för kläder och menade att det var det enda hon hade. Mannen skällde ut henne. ”Sådant kan man köpa i ett gatuhörn! Det gäller inte som legitimation.” I sitt uppjagade tillstånd var han nära att snubbla över Leonie, och bad om ursäkt innan han försvann ut.

Vi hade ofta otrolig tur. En vecka senare reste jag själv till Leipzig. Jag vågade inte sätta mig i en kupé utan stod i gången. Plötsligt öppnades dörren rakt framför mig. Ut kom sex Gestapo-män. De delade upp sig och gick åt varsitt håll. Mig kontrollerade de aldrig. Det var tillfälligheter som dessa som gjorde att vi överlevde.

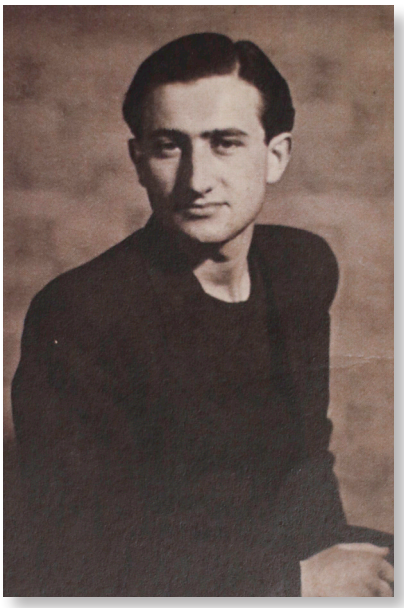

© Privat. Reproduktion: SKMA

Jag vet inte vad mannen på bilden heter, men han levde också undangömd i Berlin. Vi träffades i kön till operan, dit jag ibland gick för att sätta mig på en plats och vila. Han gav mig fotot så att något skulle finnas som minne av honom, om han inte överlevde. En dag när vi bestämt träff stod jag vid ett fönster och höll utkik. När mannen kom såg jag att två Gestapo-män följde efter honom. De tog mannen med sig, och jag såg honom aldrig mer.

Jag vågade inte stanna hos Leonie och mina svärföräldrar i Leipzig någon längre tid. Risken att bli upptäckt var för stor. En kvinna med ett barn var inte så uppseendeväckande. Men jag som var man och i rätt ålder för militärtjänst kunde väcka grannarnas misstankar.

När jag kom tillbaka till Berlin sökte jag efter platser där jag kunde gömma mig. En gång på tunnelbanan var det nära att jag blev upptäckt. Jag hade inte kunnat sova någonstans under flera nätter. Utmattad somnade jag och vaknade av att någon klappade mig på axeln. ”Legitimation, tack.” Det var militärpolisen. Jag trevade i mina fickor. ”Ah, jag måste ha glömt den i mina arbetskläder. Jag kommer just från nattskiftet.” ”Okej. Då stiger du av med mig vid nästa hållplats så går vi till polisstationen och kontrollerar dina papper där.”

”När jag kom tillbaka till Berlin sökte jag efter platser där jag kunde gömma mig.”

Vi steg av och skulle ta rulltrappan en våning upp. Där hejdade jag honom och sa: ”Jag är jude. Jag lever under falsk identitet. Om du tar med mig till polisen kommer de att sända mig till Auschwitz.” Han såg fundersamt på mig. För att övertyga honom tog jag fram födelsebeviset som jag behållit. ”Jag heter Frankenstein, det är ett typiskt judiskt namn”, sa jag. ”Jag söker inte judar, jag söker desertörer”, svarade han. ”Försvinn!”

I Berlin fanns det en restaurang där man inte behövde visa upp matkuponger. Vad det var för kött i maten visste man inte. Det kunde vara hund eller katt. Jag satt där och åt när en ung löjtnant kom in. Han var kanske 24 år, eller något yngre. ”Legitimation”, sa han. Jag svarade på samma sätt som jag brukade. ”Jag har glömt den i mina arbetskläder.” Han smålog mot mig och sa: ”Låt gå för denna gång, men låt det inte hända igen.”

Jag skulle gärna vilja veta vad killen tänkte i det ögonblicket, han som växt upp under nazitiden med Hitlerjugend och som fått officersutbildning.

Det hände även att jag sprang rakt i armarna på Gestapo. Då började jag vifta och peka. ”Söker ni killen som sprang åt det hållet? Om ni tar den vägen tar jag den andra,”, föreslog jag. Och de gjorde som jag sa.

Andra judar som levde under falsk identitet hade inte samma tur. Till slut åkte de fast och deporterades.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Leonies mamma arresteras

Leonies mamma Beate kunde känna sig någorlunda trygg eftersom hon var gift med en kristen man. Alla judiska kvinnor måste använda mellannamnet ”Sara”, men Beate hade en gammal postlegitimation där namnet inte fanns med. Det upptäcktes av en bekant i postkön som berättade om förseelsen för polisen.

När polisen kom för att arrestera min svärmor gömde sig Leonie och Uri under täcket i sovrummet.

Leonie och Theodor var säkra på att Beate skulle släppas. Därför packade de inte några kläder. Beate hade blivit beordrad att själv gå till polisstationen och de andra följde med. Hon anklagades för ”döljande av rastillhörighet” och häktades. Gestapo tog över. Den 6 november 1943, efter två månader i fängelset, fördes hon till kvinnolägret i Auschwitz-Birkenau.

Theodor tog med sig livsmedel och reste till koncentrationslägret. Han gick fram till staketet och begärde att få tala med sin fru. ”Jag vill överlämna ett paket”, sa han. ”Det här är förbjudet område”, svarade vakterna. ”Om du inte ger dig iväg hamnar du också här.” Senare fick min svärfar en dödsattest från Auschwitz-Birkenau. I dokumentet står det att Beate dött ”av hjärtfel” den 3 januari 1944.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Leonies mamma, Beate Kranz (Rosner). Fotot togs cirka 1928.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Leonies svärfar, Theodor Kranz.

Theodor tog stora risker för vår skull. Hans mamma var med i en bibelstudiegrupp. De samlade ihop livsmedelskuponger och skickade till Theodor, som i sin tur gav dem till oss. Utan kupongerna hade vi inte kunnat köpa mat. Och när vi försökte lista ut hur vi skulle ta oss över till Schweiz spanade Theodor åt oss vid gränsen. Det var 1944. Vi hade även planer på att ta oss till Sverige med kanot. Men vi kunde inte förverkliga någon av dessa planer eftersom alla gränser bevakades hårt.

Hjälpsamma människor

Det var många som hjälpte oss. En av dem var Edith Berlow. I sitt första äktenskap var hon gift med en tysk filmregissör som var nazist och nära vän med propagandaministern Goebbels. Mannen producerade flera filmer. En del av pengarna lämnade han till sin exfru Edit som hjälpte människor att hitta gömställen.

Edith var verksam i en motståndsorganisation som Werner Scharff bildat. I en lägenhet som hon ordnat inhyste hon under en tid tolv judar som levde under falsk identitet i Berlin.

Jag kände Werner väl eftersom vi tidigare utfört tvångsarbeten tillsammans för Gestapo. Han arresterades och skickades till koncentrationslägret Theresienstadt, men lyckades fly och kom tillbaka till Berlin.

För att klara av att leva gömd brukar jag säga att man måste ha minst 40 personer som hjälper. När jag var ensam i Berlin ordnade hjälpsamma människor tillfälliga platser där jag kunde övernatta, eller gav mig mat. Men det hände också att jag sov i utbombade hus och inte hade något alls att äta på två, tre dagar. Efter kriget vägde jag cirka 50 kg, vilket är lite med tanke på att jag är 1,80 lång.

När bomberna föll över Berlin vågade jag mig ut. Då kände jag mig fri. Det fanns inte en enda människa på gatan, men alltid hittade jag något sönderslaget skyltfönster där jag kunde ta mig in. Jag brukade ta äggpulver och mjölkpulver, eller potatis och kålrot.

Hade någon fått tag i mig hade jag blivit skjuten, för det jag gjorde var mer än stöld i deras ögon. Det räknades som landsförräderi.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Leonie lämnar Leipzig

Leonie var hela tiden orolig att någon skulle ange henne. Grannarna i Leipzig hade börjat prata och undrade varför hon inte arbetade som de andra kvinnorna. I september 1943 när Beate arresterades kunde Leonie och Uri inte bo kvar i huset längre. De flydde då till Berlin.

Leonie visste inte var jag befann mig men hon tog kontakt med Edith som hjälpt mig att få en skyddad bostad. Jag hade fått jobb hos Arthur ”Otto” Ketzer och han ordnade ett rum till oss i en källarvåning i ett hus på Königsallee 23. I trädgården fanns en flygskyddsbunker som jag byggde ut. Där tog vi skydd när flyglarmen ljöd.

I februari 1944 föll en bomb på huset. Bunkern höll, men dörren totalförstördes. Leonie gick till en uppsamlingsplats och berättade att hon glömt sin handväska med id-handlingar i huset som bombats. För att dölja sin identitet uppgav hon namnet på en kristen skolkamrat. Hon fick då hjälp med en ny bostad åt sig och Uri i den lilla byn Briesenhorst.

Det visade sig att Leonie var gravid och när vår andra son Michael föddes frågade myndigheterna efter hennes födelseattest. Hon hade inte födelsedata för skolkamraten, vars namn hon använde, men sa att pappren fanns i Leipzig. När man inte kunde hitta dokumenten började man ställa obekväma frågor. Leonie vågade inte vara kvar. I stället kom hon tillbaka till mig i Berlin.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Leonie och Uri maj 1944 i Briesenhorst.

© 2017, 2019 författaren samt Svenska kommittén mot antisemitism

Text och omslagsfoto: Ewa Wymark

Grafisk form: Cecilia Undemark Péterfy

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Jag heter Walter Frankenstein.
Jag överlevde Förintelsen.
Här berättar jag min historia.

Walters berättelse

Del 5 · Krigsslutet 1945 och resan till Sverige

Berättelsen är en bearbetning av flera intervjuer med Walter Frankenstein.
Walter Frankenstein har läst och godkänt framställningen av berättelsen.

ETERNAL ECHOES

Teach and Learn About the Holocaust

Medfinansierat av
EU-programmet
Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Krigsslutet 1945 och resan till Sverige

Röda armén intar Berlin

Eftersom huset förstörts, och bunkern inte gick att vara i eftersom dörren var borta, måste jag hitta någon annanstans att bo. Ibland sov jag i en bil, ett utbombat hus, eller i en stol på teatern eller konserthuset. Till slut lyckades jag med Arthur Katz hjälp hyra en källarlokal hos en före detta bordellmamma. Jag kallade henne ”Mary” men fick aldrig veta hennes riktiga namn. När Leonie kom till Berlin igen bodde vi där tillsammans, alla fyra.

I en annan våning bodde en man som var SS-major, *Sturmbannführer*. När huset träffades av brandbomber stod vi sida vid sida och försökte släcka branden, men allt brann ner. Senare, när vi stod där på gatan och hostade på grund av den giftiga röken, gick majoren förbi och frågade: ”Vad heter ni?” Jag svarade ”Kranz”. ”Har ni någonstans att ta vägen?” ”Nej.” ”Kom då till mitt kontor i morgon så hjälper jag er att få en lägenhet.”

Självklart gick jag aldrig till hans kontor. I stället fick vi hjälp av en av de prostituerade som arbetat hos vår hyresvärdinna Mary. När hon gick förbi Leonie och mig som stod där med barnvagn och två små pojkar suckade hon: ”Åh, stackars barn.” Leonie berättade hur det låg till: ”Vi är judar. Vi vet inte vart vi ska ta vägen.” Då sträckte kvinnan fram en nyckelknippa och gav oss en adress.

I den nya lägenheten bodde vi i nästan två månader. Leonie och pojkarna kunde röra sig ganska fritt. Det var ju inte ovanligt med mammor och barn i Berlin. För mig var det svårare. Män i min ålder förväntades göra militärtjänst. Därför höll jag mig gömd.

När krigsslutet närmade sig och striderna i Berlin blev hårdare fanns det en risk att huset skulle träffas. Då gick vi till en tunnelbanestation där det fanns små bunkrar. Jag smög mig in och gömde mig i en av våningssängarna. Leonie kom efter med barnvagnen och hjälpte till att gömma mig under madrassen.

I april 1945 intog Röda armén staden. Då visste vi att vi hade klarat oss. När vi och andra judar kom fram från våra gömställen hade ryssarna svårt att tro på oss. Det hände att människor blev skjutna, eller deporterades till Gulag-läger i Sibirien och kom tillbaka först tio år senare. Vi hade turen på vår sida och träffade en rysk officer av judiskt ursprung. Han grät när jag citerade den judiska trosbekännelsen på hebreiska.

© Privat. Reproduktion: SKMA

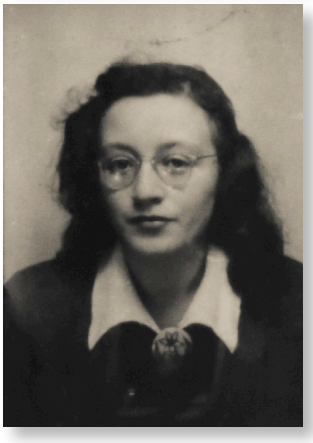

Bilderna av mig, Leonie och Uri togs sommaren 1945 till nya id-handlingar i Berlin.

Vi lämnar Tyskland

Efter kriget levde de nazistiska idéerna kvar i Tyskland, och vi stod inte ut. För att skilja ut oss från mängden hade vi blåvita band på klänningskragen och rockuppslaget. En gång på tunnelbanan tittade en kvinna på oss och sa: ”Nu är de här igen.” Vi tålde inte sådant. Leonie reagerade snabbt. Hon slog till kvinnan med ett paraply i huvudet och det blev slagsmål. Vid nästa station gick kvinnan och flera andra av och vi kunde sätta oss.

Vi bodde för en tid i en lägenhet på Neukölln Emser Strasse 6 i Berlin. Sedan kom vi i kontakt med den judiska brigaden. Redan under kriget ordnade de illegala transporter av judiska ungdomar till det brittiska mandatet Palestina.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Här är mitt arbetslag vid Döda havet, sista sommaren i Israel 1956.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Leonie, jag, Michael och Uri i Israel. Fotot togs 1949.

Eftersom vi inte ville vara kvar i Berlin ordnade vi med papper som behövdes för att emigrera. Leonie och pojkarna reste med en militärtransport till Paris och vidare till Marseille och med båt till Alexandria och sedan Haifa. De kom fram i april 1946 och mina äldre bröder som emigrerat flera år tidigare tog emot dem.

Under den första tiden i Israel gick jag med i den illegala judiska försvarsorganisationen Haganah. I oktober 1949 började jag jobba inom det civila som murare på en kibbutz i den nybildade staten Israel. Där lärde jag känna en ingenjör från USA som var planläggare och specialist på bevattningsanläggningar. Jag blev arbetsledare på samma arbetsplats. Vi utförde flera arbeten vid Jordanfloden och Gennesaretsjön, Kinneret. Det sista jobbet var vid Döda havet. Arbetet var ansträngande och jag började få problem med njurarna. Vi stod i en djup grop där det var mellan 45 och 55 grader varmt och hanterade betongrör som vägde 160 kilo. På den tiden hade man inte hjälp av lyftkranar på samma sätt som idag.

När kroppen sa ifrån och jag inte klarade arbetet började vi fundera på att lämna Israel. Det var svårt att hitta andra jobb i landet och snart bestämde vi oss för att försöka ta oss till Sverige.

Till Sverige

Det var omständligt att ordna med arbetsvisum till Sverige. På konsulatet i Tel Aviv sa de: ”Du måste ha anställningsbevis hos en firma.” Min vän Rolf Rothschild som försökte hjälpa oss i Sverige berättade det för ett företag, men där sa man: ”Han måste ha arbetstillstånd innan vi anställer honom.”

Till slut ordnade vi besöksvisum och åkte till Stockholm. Min vän tog med mig till Murarfackets ombudsman, Åke Richter. Det tog honom bara tre dagar att ordna arbetstillståndet, och jag började arbeta som plattsättare vid Slussens tunnelbanestation.

Det var år 1956 som vi började ett nytt liv i Sverige. Efter nio år avslutade jag det tunga arbetet och började studera. Vintern 1970 tog jag min andra ingenjörsexamen. Kort därefter blev jag anställd vid Vattenbyggnadsbyrån. Min läkare som var personalläkare på konsultföretaget ordnade det. Där arbetade jag fram till att jag gick i pension.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

När Leonie och jag kom till Sverige sa min vän Rolf: ”Du ska väl skicka dina barn till den judiska skolan?” Då svarade vi: ”Nej. De har gått i israelisk skola i sex respektive sju år. De vet redan mycket om judendomen, nu ska de även lära sig om andra religioner.”

Vi skickade våra barn till olika skolor så att de inte skulle prata hebreiska med varandra utan lära sig svenska så snabbt som möjligt. Det dröjde inte länge innan vår lägenhet var full med barn från grannskapet.

När jag jobbade var Leonie hemma och tog hand om barnen. På långrasterna kom pojkarna hem och de hade ofta kamrater med sig. Först pratade de engelska men efter några veckor började de lära sig svenska. Det gjorde Leonie och jag också.

Det gick snabbt för oss att komma in i samhället. Jag var ensam jude på min arbetsplats, men det var inget hinder. En gång när vi jobbade på Vattenfalls kontor i Råcksta frågade en av killarna jag basade över varifrån jag kom. ”Från Israel”, svarade jag. ”Jaha”, sa han, ”då är du väl jude?” ”Ja”, sa jag. ”Ja, ja”, sa han ”då är du väl en slags katolik.”

”När den sista transporten med barn från barnhemmet på Auerbach genomfördes följde hon frivilligt med, trots att hon visste vad som väntade dem i Auschwitz.”

Till minne av Erna

På skolan i Berlin där jag gick som barn fick vi undervisning på hög nivå i fysik, kemi och matematik. Det var som föreläsningar. Lärarna som undervisade oss var välutbildade professorer som kom från högskolor och universitet där de blivit avstängda av nazisterna.

När skolan stängdes tvingades min klasslärarinna Erna Samuel att utföra tvångsarbete. När den sista transporten med barn från barnhemmet på Auerbach genomfördes följde hon frivilligt med, trots att hon visste vad som väntade dem i Auschwitz.

I Berlin finns en gata uppkallad efter Erna Samuel. Jag kämpade länge för att det även skulle skapas en minnesplats vid Auerbach-barnhemmet, där jag själv bodde en gång. Där finns nu en vägg till minne av de 200 barn som deporterades, med deras namn ingraverade. Erna Samuels namn finns också där, på Schönhauser Allee i Berlin. 2015 skapades även ett minnesmärke i trottoaren framför huset där Erna bodde.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Vad hände sedan?

När Leonie och jag gifte oss lovade vi att vi skulle hålla ihop så länge vi älskade varandra. Det löftet höll vi i 68 år. Tyvärr gick hon bort 2009, och det känns tomt utan henne. Jag är inte van vid att leva ensam. I hela mitt liv har det alltid funnits någon vid min sida, min mamma, en lärarinna eller pojkarna på barnhemmet.

Leonie och jag brukade resa mycket i Europa. Jag blev pensionär när jag blev 60 år och då gick hon också i pension. En kväll när vi satt och pratade sa Leonie: ”Det skulle vara skönt att åka någonstans.” ”Okej”, sa jag, ”packa väskan”. Nästa morgon backade vi ut bilen ur garaget och körde till Schweiz och senare till Italien och Frankrike. Det var en underbar tid. Vi var förhållandevis unga och kunde bara sätta oss i bilen och köra 100 mil utan paus.

1972 reste Leonie och jag till Berlin. Vi blev väl mottagna på Hotell Savoy och återvände sedan dit år efter år. Nu för tiden reser jag till Berlin årligen fem-sju gånger för att tala med ungdomar som samlas på det judiska museet. Då bor jag alltid på ”vårt” hotell, i samma rum. Personalen känner till mina vanor och serverar mig kaffe med suketter utan att jag behöver be om det. De har även lovat att inte reparera badrummet eftersom jag är så förtjust i klinkergolvets mönster.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Jag och Leonie.

© Ewa Wymark

På bilden är den gula davidsstjärnan som jag tog av mig när Leonie och jag gick under jorden i Tyskland. Märket undertill är ett *Bundesverdienstkreuz*, den högsta utmärkelsen en civilperson kan få i Tyskland. Det fick jag för mitt arbete med tyska ungdomar. Varje år reser jag till Berlin för att berätta om mina erfarenheter under Förintelsen. Stjärnan och förtjänstkorset kommer från samma land, och jag tycker att de passar ihop.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

© Privat. Reproduktion: SKMA

Jag ville hedra minnet av barnen. Monumentet blev en tegelvägg på Auerbach-barnhemmets bakgård. På väggen står barnens namn och åldern då de deporterades. Kvinnan som bor i huset har planterat ett äppelträd intill. Varje år skickar hon mig sex äpplen av skörden.

© Ewa Wymark

Boken *Inte med oss* återger mitt och Leonies öde i Nazityskland.

© Ewa Wymark

Min äldsta bror Manfred var en flitig fotograf. Han började fotografera i slutet av 1920-talet. Jag blev intresserad av det han gjorde och fick vara med och lära mig att använda kameran och framkalla bilder i ett mörkrum. Vi använde vårt badrum där det inte fanns några fönster.

På den tiden använde vi en liten ram med en glasskiva. Man lade den underst och sedan en annan glasskiva ovanpå. Sedan tog man med sig det ut ur mörkrummet och höll upp mot solen och räknade ett, två, tre, fyra, fem … Sedan gick vi in i mörkrummet och fixerade, alltså framkallade.

Min första kamera bestod av en liten låda med lins framtill. Det fanns ett handtag och en avtryckare. Jag tog många bilder före och under kriget.

När Leonie och jag bestämde oss för att gå under jorden gömde jag bilderna. Jag packade ner dem i en vattentät plåtburk och grävde ner dem i Grunewald på en plats där tre träd stod som i en triangel intill en sjö. Tre månader efter befrielsen grävde jag upp burken. Originalbilderna finns numera på Judiska museet i Berlin, men jag har kopior på dem i mitt privata album.

På bilderna finns hela min barndom och uppväxt, liksom en stor del av min och Leonies tid i Berlin. Jag är glad att jag kunde bevara dem. De är allt jag har kvar från den tiden.

© 2017, 2019 författaren samt Svenska kommittén mot antisemitism

Text och omslagsfoto: Ewa Wymark

Grafisk form: Cecilia Undemark Péterfy

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.